

Genel Hatlarıyla Transhümanizm Hareketi ve İnsana Bakışı

The Transhumanism Movement in General Terms and Its View of Humanity

Mehmet Ulupınar 

Özet

Bu çalışma son dönemde gündeme gelen ve gittikçe popülerleşen transhümanizm akımını ve tarihsel arka planını işleyerek transhümanizmin insanı ele alma biçimini incelemektedir. Transhümanizm kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi işlenerek bu fikrin temsilcileri olan Julian Huxley, Nick Bostrom, Stefan Sorgner, Max More, Ray Kurzweil gibi düşünürlerin fikirleri incelenmiş ve transhümanizme dair ortaya çıkan tartışmalar bu isimlerin görüşleriyle birlikte ele alınmıştır. Bunu yaparken transhümanizm hareketinin konu edindiği “arttırma, düzeltme, evrim, ölüm, ölümsüzlük, hayatı kurtarma, gen havuzunu iyileştirme, ötenazi, öjeni vb.” temel kavramlar ve bu kavramları konu edinen fikirler açıklanmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan transhümanizmin felsefe tarihindeki olası ilişkileri ve

Abstract

This study examines the transhumanism movement, which has recently gained attention and is becoming increasingly popular, along with its historical background, focusing on how the transhumanism movement’s approach to the concept of human. By exploring the emergence and development of the term “transhumanism,” the ideas of its prominent representatives, such as Julian Huxley, Nick Bostrom, Stefan Sorgner, Max More, and Ray Kurzweil, are analyzed, and the discussions surrounding transhumanism are presented in light of their views. In doing so, the fundamental concepts addressed by the transhumanist movement, including “enhancement, correction, evolution, death, immortality, life preservation, improving the gene pool, euthanasia, eugenics, etc.,” and the ideas related to these concepts are explained.

beslendiği kaynaklardan söz edilerek transhümanist düşünürlerin özellikle üzerinde durduğu Nietzsche ve onun kavramlarıyla olan ilişkisine değinilmiştir. Transhümanist düşüncenin dayanak noktası olarak kullanabileceği kavram arayışları incelenmiş, ortaya çıkan çelişkili durumlara dikkat çekilmiştir. Daha sonrasında ise transhümanizmin gündeme getirdiği ve gelecekteki olası sorunlar, insanın varlığı ve değişimi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Meydana gelebilecek bireysel ve toplumsal değişiklikler nedeniyle Rebecca Taylor, Francis Fukuyama, Ted Peters gibi düşünürlerin transhümanizme yönelttiği eleştiriler de ele alınmıştır.

Metnin genelinde transhümanist düşünürlerin ortak paydada buluştuğu fikirlere ve yaşadıkları fikir ayrılıklarına değinilerek transhümanizmin insana yaklaşımı konusunda farklı düşünürler üzerinden eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Transhümanizm hakkında bilgilendirici bir çalışma olması amaçlanan makalede, transhümanizm hareketi genel hatlarıyla ortaya konmuş, gelişim güzergahı incelenmiş, amacı ve içeriği konu edilerek transhümanizm konusundaki kritik noktalar işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, transhuman, posthuman, arttırma, evrim, ötenazi, öjeni.

On the other hand, the possible relationships between transhumanism and the history of philosophy are discussed, with particular emphasis on its connection to Nietzsche and his concepts, which transhumanist thinkers often focus on. The search for concepts that can serve as the foundation of transhumanist thought is explored, and the contradictions arising from these ideas are highlighted. The potential problems in future, raised by transhumanism, as well as the implications for human existence and change, are then examined. The criticisms of thinkers such as Rebecca Taylor, Francis Fukuyama, and Ted Peters regarding transhumanism, based on potential individual and societal changes, are also addressed.

Throughout the text, the common ideas shared by transhumanist thinkers and their differences are discussed, providing a critical evaluation of transhumanism's approach to humanity through the perspectives of various thinkers. Intended to be an informative study on transhumanism, the article outlines the transhumanism movement in general, examines its development path, and discusses its purpose and content, as well as critical points on transhumanism.

Keywords: Transhumanism, transhuman, posthuman, enhancement, evolution, euthanasia, eugenics.

Giriş

Teknolojinin kendini dayatan yapısı, bugün tartışılmaz bir gerçekliktir. Teknolojinin olmadığı bir dünya, artık ne düşünülebilir ne de arzulanabilir durumdadır. Günümüz için doğa durumundaki insan, yalnızca bir hayal ürünüdür. İnsanlar olarak teknolojinin bize tüm şiddetiyle gelişini ve tüm yaşamımızı belirliyor olmasını kabul etmiş durumdayız. Teknoloji ile olan bu yoğun etkileşimimiz, biz insanları değişime zorlamaktadır. Bu sebeple insanın artık homo sapiens olarak görülmesi de zorlaşmaktadır. Bugün insan için “*homo digitalis*”, daha ileri bir adım olarak “*homo digitalicus*”¹ kavramlarının kullanılmaya başlandığını görmekteyiz (Köktürk, 2019). Dijital kavramı; “sayı, sayısal, rakamsal” anlamlarına gelmekteyken dijitalleşme ise “sayısallaştırma” anlamına gelir (Ünal, 2019). Sayı ve rakam, matematiğin kavramları olarak teknolojinin temelinde yer alan bilimin, matematik olduğunun göstergesi sayılır. Homo digitalicus kavramı da insanın dijitalleşmesine/sayısallaşmasına yönelik bir isimlendirmedir. İnsanın sayısallaşması, bize Platoncu bir metafiziği çağırıştırır. Felsefesine matematiği sistematik şekilde yerleştirmeye çalışan Platon’a göre akılla anlaşılabilir dünyanın bilgisine giden yol, matematiğin bilgisinden geçer.² Platon’un *Devlet* adlı eserinde “filozof yönetici”nin niteliklerinin yanı sıra sahip olması gereken bilgiyi tartışırken ortaya çıkan görülebilir (duyusal) dünya ve kavranabilir dünya ayrımında, bilgi için bir hiyerarşi oluşturulmaya çalışılır. Burada akıllı kavranabilir dünyanın bilgisinin yukarıda, görülebilir dünyanın bilgisinin ise aşağıda olduğu ve bu dünyaların epistemolojik durumları (*episteme*/kesin bilgi ve *doxa*/

¹ Homo digilatis ve homo digitalicus kavramları arasındaki farka değinen Milay Köktürk, Ali Osman Gündoğan’dan almış olduğu homo digitalicus kavramını daha uygun görmektedir. Homo digitalicus’un, çok daha bütüncül biçimde dijital dünyaya bağlı olmasından söz eder (Köktürk, 2019).

² Platon’un *Devlet* adlı eserinin 6. Kitabının son bölümünde vurgulanan bölünmüş çizgi analojisi, ulaşılması gereken ‘İyi’nin bilgisine geçişi anlatmaya çalışmaktadır. Nesne ve sayı arasındaki ilişkiyi kuran geometri, ardından bütünüyle sayılar üzerine kurulmuş olan matematik, duylardan akla; fiziki dünyadan akıl dünyasına geçiş güzergâhındaki bilgi alanları olarak görülür.

sanı) itibariyle insan için geçişin matematik yoluyla gerçekleştiği görülür. Matematik ve geometri hem görebilir dünyanın nesnelere uygulanabilir hem de aklı faal kılması itibariyle kavranabilir dünyanın alt katmanında yer alırlar. Bu anlamda sayısallaşan insan, matematik sayesinde ve rasyonel bir tutum içinde, görülebilir dünyadan akılla kavranabilir dünyaya, Platoncu bir söylemle idealar alemine doğru geçiş halinde görünmektedir (Cevizci, 1994).

Bugün sayısallaştığını söylediğimiz insan, daha çok maddeyle ilişkili görünmekte ve gittikçe maddileşme eğilimi göstermektedir. Bu yeni insanın sayısallaşması, gözle görünür bir mekanikleşme ve makineleşme halini almıştır. Burada sayısallaşma, insanın muğlak yapısının kesinliğe doğru gidişini ifade etmektedir. Bunun sebebini ise dijitalleşmedeki matematik algısı olarak görmemiz mümkündür. “Dijital” ifadesini genelde makineler için kullanmaktayız ve bu makineler de çoğunlukla bilgisayarları ifade etmektedir. Bilgisayarlar ise temelinde 0 ve 1 sayılarının bulunduğu komutları okuyan ve onlara “belirlenmiş” anlamlar yükleyen makinelerden fazlası değildir. Düşünceleriyle, duygularıyla, davranışlarıyla muğlak bir yapıda olan insan için istenen kesinlik, tam da buradaki belirlenmişliği söz konusu eder. Bu kesinliği sağlayacak olan ise matematiktir. Platon’un bölünmüş çizgi analogisinde “episteme” (kesin bilgi) ile ilişkili görülen ve kavranabilir dünyanın bir parçası sayılan matematik, yeni insan için de gelişmenin ve yükselmenin anahtarı rolündedir.

Transhümanizm Kavramı ve Ortaya Çıkışına Dair Kısa Bir Bakış

İnsanın söz konusu değişiminde dikkat çeken iki nokta mevcuttur. İlki sayısallaşan insanın daha rasyonel ve zihin yetilerinin gelişmiş olması; diğeri ise insanın kendi üretimi olan makinelerle uyumu ve birlikteliğidir. Bu şekilde insan, kendi varlığını ileri taşımaya ve aşmaya başlamıştır. Hatta dışardan bir müdahale olarak insanın kendini bütünüyle değiştirmeye başladığı görülür. Bu değişim ve dönüşüm fikri yeni değildir. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren söz konusu olmaya başlayan kavramların başında

transhümanizm gelmektedir. Transhümanizm, insanın ve onun dünyasının bilinçli değişimini, dönüşümünü tanımlamak amacıyla kullanılan bir kavramdır. ‘Trans’ kavramı; geçiş, aşma, bulunduğu durumundan başka bir duruma yol alma olarak anlaşılmaktadır (Dağ, 2018a, s. 132). Hümanizm ise bilindiği gibi insancılık, beşericilik anlamına gelir ve “insan-merkezcilik” olarak tanımlanır. İnsan-merkezcilik, özellikle Rönesans’la ortaya çıkmaya başlayan bir kavramdır. Sebebi ise tanrı-merkezci Ortaçağ düşüncesine alternatif olarak insanın merkeze alınması olarak görülür. Diğer taraftan bu kavram, Sofistler’in insanı referans alan görüşleriyle Antik Yunan’da da karşılık bulur. Antik Yunan düşüncesine geri dönme amacını içeren Rönesans, bu sebeple insan-merkezciliği tekrar gündeme getirmiştir.

En ilgi çekici noktalardan biri ise transhümanizm kavramının ilk olarak, tam da Ortaçağ’dan Rönesans’a geçiş dönemi diyebileceğimiz 14. yüzyılda yazılmış en önemli eserlerden biri sayılan *İlahi Komedya* (La Divina Commedia)’da karşımıza çıkmasıdır. Dante Alighieri’nin 1307-1321 yılları arasında İtalyanca olarak kaleme aldığı metinde “trasumanar” kavramını görürüz (Alighieri, 2011, s. 650). Cennet bölümünün ilk kantosunda geçen bu kavram, bir fiil olarak kullanılmış ve pasajdaki anlatıya göre insanı aşma, insan ötesine geçme, insanın manevi olarak tanrı eliyle bir üst boyuta geçmesi anlamlarına gelmektedir. “Trasumanar” kavramının İngilizce çevirisi³ “transhumanise” olarak karşımıza çıkar (Alighieri, 1867, s. 494). Türkçe çevirisinde⁴ ise bir kavramla değil, fiil belirten “insan ötesine geçiş” ifadesi kullanılmıştır (Alighieri, 1998, s. 547). Kitabın cennet bölümünde insanın kendini aşması, tanrı aracılığıyla bunu gerçekleştirmesi, bu deneyimin eşsiz olması ve kelimelerle anlatılamaması şeklindeki tasvirler, transhümanizmin bugün anladığımız yapısıyla uyumlu değildir. Ancak temelde insanın kendini üst bir noktaya taşıması fikri ve bunun tam olarak “trasumanar/transhumanise” kavramı ile ifade edilmiş olması transhümanizm kavramının kullanıldığı, tarihte bilinen ilk yazılı metin olarak ifade edilebilir. Dante’dan yüzyıllar sonra Kanadalı psikiyatrist Richard Maurice

³ Henry Wadsworth Longfellow tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

⁴ Rekin Teksoy’un İtalyanca aslından yaptığı çeviri kullanılmıştır.

Bucke’ün, 1901’de yayımlanan *Kozmik Bilinç* (Cosmic Conciousness) adlı eserinde “başkalaşım” ve “ahlaki yükseliş” gibi konuları işlerken Dante’nin İlahi Komedyası’ndaki anlatıya referansla “Transhumanized into the God” ve “transhumanization” from a man “into a God” ifadelerini kullandığı görülür (Bucke, 2016, s. 63-64). Bunun ardından Thomas Stearns Eliot’ın da 1949’da sahnelenen Kokteyl Parti (The Cocktail Party) adlı oyununda “Transhumanised” kavramını insanın aydınlanma süreci olarak ifade ettiğini görürüz (Eliot, 2020, s. 130). Transhümanizm kavramını sistematik hale getiren, ona açık bir tanım getirip kesin bir amaç belirleyen ve nasıl bir güzergahta ilerleyeceğini ifade eden kişi, Julian Huxley olmuştur. Huxley, daha önce kimsenin bahsetmediği şekilde bir evrim olarak insanın gelişimini, insanın kendini aşmasını, bunun için bilimin kullanılması gerektiğini vaaz eder (Huxley, 1957). Transhümanizm kavramına tam olarak felsefi anlamını kazandıran ve bugünkü haline en çok yaklaştıran ise Max More olmuştur. Ona göre transhümanizm, teknolojinin sağladığı imkanlarla insanın geliştirilmesi ve bu gelişim sonunda ortaya çıkacak yeni insan türünü ifade etmektedir (More, 1990).

Günümüze geldiğimizde ise transhümanizm; hümanizmin devamı ve mirasçısı olarak insanın dönüşümü, insanın kendini aşması, geçiş halinde olması olarak anlaşılır. İnsani amaçlar taşıdığını belirten ve temelinde insan güdülenmesini barındıran transhümanizm, beşerî bir hareket, ideoloji ve hümanizm olarak tanımlanır (Hopkins, 2015, s. 75). Ancak transhümanizmin, hümanizmden ayrıldığı keskin çizgiler mevcuttur. Hümanizm, insanı merkeze alarak onu bir özne haline getirmekteyken, transhümanizmde insan hem özne hem de nesne olarak görülür. Çünkü transhümanizm, insanın iyiliği için insana müdahaleyi söz konusu eder. Transhümanist düşüncenin temelindeki kavram “arttırmadır” (enhancement). Burada artma yerine ettirgen olan “arttırma” fiilinin kullanılması, transhümanizmin insanın mevcut yapısına ve onun yaşamına müdahale etmeyi söz konusu ettiğini de göstermektedir. Bu sebeple transhümanizm, salt bir hümanizmden hareket etmez. Nick Bostrom’a göre transhümanizm; entelektüel ve kültürel bir hareket olarak insanın biyolojik, psikolojik ve zihinsel durumunu “arttırmayı” (enhance) amaçlar

(Bostrom, 2003). Böylece transhümanizmin, insanın mevcut yapısının üzerine çıkarılması olarak işlendiği görülür. İnsanı aşma, üzerine çıkma anlamında “Human+” olarak ifade edilir ve transhümanizmin simgesi de “H+”dır.

Transhümanizmin temelinde gelecek uyumlu insan türünü ifade etmek için kullanılan transhuman ve posthuman kavramlarını görürüz. Transhuman kavramı, bir fütürist olan F.M.2030’un (eski adı F. M. Estfandiary) yaptığı tanıma dayanır. F.M. Estfandiary, transhuman kavramını ‘transitional human’ ifadesinin kısaltılmışı olarak kullanır. Transitional kelimesi geçiş, geçici anlamına gelir. Böylece transitional human ve transhuman, başka bir aşamaya geçmekte olan insanı ifade eder. Bu anlamda transhuman, geçiş insanı olarak “human” ile “posthuman” arasındaki dönemin insan varlığını betimlemekte; posthuman ise bu geçişin sonunda ulaşılabilecek insanı betimlemektedir. Posthumanı, transhümanizmin nihai amacı olarak görmek mümkündür. Ancak posthuman için kesin bir tanımlama yapmak zordur. Çünkü onun hangi formda olacağı henüz belli değildir. Tamamen yapay zekâ ile donatılmış sentetik bir varlık (android-humonoid) olabilir, biyolojik insana yapılan yüklemelerle bir siborg veya insanın değişime uğramış bir formu olabilir, insan organizmasının yeniden tanımlanması ve şekillenmesiyle ortaya çıkabilir. Henüz öngörülemez seviyede değişimlerin yaşanması, posthumanın bu değişimlerle ortaya çıkması ve çevresini de tahmin edilemeyecek şekilde değiştireceği düşünülebilir. Bu yüzden posthuman için yapılacak tanımlamalar başarısız olacaktır. Bu büyük değişime rağmen Nick Bostrom, posthuman kavramının insanlık dönemi sonrası ortaya çıkan şeyleri veya ölüm sonrası gibi durumları ifade etmediğini, insanın olmadığı bir durum için kullanılmadığını belirtir (Bostrom, 2003). Bu geçiş sürecindeki görüşleri bütüncül olarak bünyesinde barındıran düşünce akımı olarak ifade edebileceğimiz transhümanizmi, 1980’lerden itibaren birçok düşünür gündeme getirmiş ve bu akımın farklı yönleriyle ele alınmasını sağlamıştır. İnsanın gelişimini önceleyen transhümanistler, bu gelişimin ve değişimin teknoloji yoluyla gerçekleşeceğini söylerler.⁵ Bu

⁵ Bu ifade çok sayıda transhümanist düşünür tarafından onaylanarak 2002 yılında yayımlanan “The Transhumanist Declaration” (<https://creativeabs.com/en/the-transhumanist-dec>)

ifadeyle birlikte transhümanizmin mekanik ve materyalist bir evrim sürecine daha yakın olduğu da anlaşılır.

Transhümanizmin Kökenleri ve Hedefleri Üzerine

Nick Bostrom’a göre transhümanizm fikrini Gılgamış Destanı’na (M.Ö. 1700’lü yıllara) kadar götürmek mümkündür (Bostrom, 2005). Sümerlilere ait Gılgamış Destanı’nda kral, ölümsüzlük arayışına girer. Gılgamış, denizin dibinde yetişen bir bitki ile ölümsüzlüğe doğal yoldan ulaşabildiğini öğrenir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için bu bitkiyi bulur, ancak bir yılan, bitkiyi ondan çalar. Bu efsanenin ardından farklı kültürlerde yüzlerce yıl boyunca ölümsüzlük arayışları hikâye edilmiştir. “Gençlik Çeşmesi”ni arayan kâşifler, “Yaşam İksiri”ni bulmaya çalışan simyacılar, Çin’deki Taoizm okulları, insanın doğayı kontrol etmesi ve ölümsüzlüğe ulaşması için çabalamışlardır. Bu dönemlerde mitler ve bilimler; büyü ve teknoloji arasındaki fark oldukça muğlaktır. İnsan, ölümsüzlüğe ulaşabilmek için her türlü aracı ve yolu kullanmıştır. Ancak yaşamı uzatmak veya ölümsüzlük amacını gerçekleştirmek pek de mümkün olmamıştır. Antik Yunan’da da ölümlü insanın ölümsüz tanrılara meydan okumalarını görürüz. Zeus’tan ateşi çalan Prometheus veya insan gücü ve araçlarıyla tanrılara meydan okuyan, aynı zamanda zeki bir mühendis ve sanatçı olan Daedalus gibi karakterler, insanın kendini aşma çabasını gösteren önemli figürler olarak görülebilir. Hristiyan Ortaçağ’ında bile insanın mevcut olanaklarının ötesine geçme çabaları olduğu söylenebilir. Simyacıların bütün hastalıklara çare olacak ilaç arayışları, kimi Hristiyanların tüpler için cüce yaratmaya çalışmaları gibi tartışmalı da olsa, dönemin ruhuna uymadığını düşünebileceğimiz girişimler görülür (Bostrom, 2005).

İnsanların bu girişimleri ardından Hristiyan Ortaçağ’ın ruhuna uygun olan düşünce yapısında da insanı aşma fikrinin temel alındığını söylersek yanlış olmaz. Ancak burada insanın aşılması, elbette biyolojik veya fiziksel bir aşma hali değil, “yeni insanı” konu edinen ve tanrı ile bütünleşmeyi

laration.html) adlı metnin ilk maddesinde geçmektedir. Transhümanistlerce teknolojinin en önemli araç olduğu ve insanı mutlak surette değiştireceği ön kabulü açıkça görülür.

ifade eden bir aşkınlık hali olarak anlaşılabilir. Zira bu fikrin temelinde, İsa ve Hristiyanlığın İsa'yı ele alış şekli yer alır. Hristiyan inanışında İsa, yeni insan, (yeni Adem, son Adem) ilk doğan, ilk uyanan şeklinde yorumlanmaktadır (Wisser, 1990). İsa ile birlikte artık üstün insan ortaya çıkmıştır. Kaybetmiş ve aşağılanmış insan olan Âdem'den sonra, yeni insan, hatta tanrılaşmış olan insan; İsa, yeryüzüne gelmiştir. Artık insanın kendini aşmasının yolu bellidir: İsa'ya uymak, onun yolunda ilerlemek ve O'na ulaşmak. Bu ifadeler, transhümanizmin kökeninde mutlak bir Hristiyanlık akidesi olduğu fikrini pekiştirir. Ancak transhümanizm seküler bir harekettir ve tanrıya ihtiyaç duymaz. Transhümanizmin insanı, kendini aşma çabasında tanrıya olan ihtiyacını da yenecek ve tanrı ile bağlarını koparacaktır. İnsanın bu denli üstün bir hale gelmesi, bir anlamda insanın tanrılaşmasıdır. Ölümsüzlük fikri tam da bunu ifade etmektedir; insan tanrıya dönüşmektedir. Ancak bu tanrı, kusursuz değildir. Bu yüzden transhümanizm, insanı adeta Antik Yunan tanrılarına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Antik Yunan tanrıları, insana benzeyen yapıdadırlar, doğaüstü güçlere sahiptirler ve kesinlikle ölümsüzdürler. Onların en ayırt edici özellikleri, ölümsüz olmalarıdır ve bunun da sebebi, kanlarının akıyor olmasıdır. Onlar kan kaybetmezler, çünkü kanları yoktur (Gilson, 1999, s. 28). Ancak Antik Yunan tanrıları bile bazı güçlere boyun eğmektedirler. Kader, uyku, korku gibi dış etkiler söz konusudur. Tanrıların tanrısı Zeus için bile boyun eğmenin söz konusu olduğu görülür. Ancak onun için esas belirleyici olan kendi öz-iradesidir (Gilson, 1999, s. 29). Kendisi bir şeye karar verdiğinde, bu kararı kendisi de değiştiremez. Transhümanizmin ulaşmaya çalıştığı posthuman varlığı da ölümsüz, hatta biyonik/sibernetik olması itibarıyla kanı akmayan ve kendi kaderini kendi tayin eden, mutlak egemen bir varlık tasavvurudur. O, artık kendisinin tanrısıdır.

Rönesans'la birlikte tanrı merkezli düşünceden uzaklaşıp insan merkezli düşünceye yaklaşılmış, transhümanizmi de Rönesans ile yakınlaştırmaktadır. Transhümanizmin düşünce biçimine bakıldığında da genel olarak Rönesans döneminden, 17. Yüzyıl Modern Felsefesinden ve Aydınlanma Dönemi'nden beslendiğini görürüz (Bostrom, 2005). Transhümanizmin

izlediği yol, özellikle Francis Bacon’ın düşünsel mirasına uyumlu görünmektedir. Bacon’ın insanı önceleyen ve doğaya egemen olmayı amaçlayan felsefi güzergahı, temel olarak transhümanizmde de benzer şekilde ilerlemektedir. “Bilgi güçtür!” fikrinden hareketle insanı egemen kılmak için doğaya yönelmek ve doğayı anlamak transhümanizmin kabul ettiği bir görüştür. Ancak doğayı artık büyük oranda okumuş olan insan, doğayı “insanı düzeltmek” amacıyla kullanacaktır (Dağ, 2018a, s. 94-96). Bu sebeple transhümanizmin temellerinin modern dönemde atıldığı fikri yaygındır.

İnsanın dijitalleşmesi ve makineleşmesi, Aydınlanma Dönemi’nde söz konusu olan bilimsel bilgi ve ardından gelen sanayileşme hamlelerinin bir sonucu olarak okunabilir. Aydınlanma’nın temelinde yer alan rasyonel tutum ve matematiğin bilgisine başvurma tavrı, daha önce bahsettiğimiz Platon’un aklı ön plana çıkaran ve matematikle ilişkilendirdiği kesin bilgiye ulaşma girişimi ile uyumlu görünmektedir. Ancak Aydınlanma’ya zemin hazırlayan isimlerden olan Bacon, *Novum Organum*’da bilimsel yöntem olarak tümevarımı referans almış ve Aristoteles’in tümdengelimini bir kenara itmiştir. Bacon, tümevarım yönetimini benimsemiştir, çünkü ona göre felsefenin ve felsefecinin konusu doğayı araştıran tümevarımdır (Dalkılıç, 2017). Bunun esas etkisi, Aristoteles’in bilgi ve bilim için sorduğu “neden?” sorusunun, “nasıl?” sorusuna dönüşmesinde görülür. “Nasıl” sorusuyla birlikte doğanın işleyişini anlamak ve bu bilgiyle doğaya egemen olmak, temel prensip olarak kabul edilmiştir. Böylece Bacon’ın deneyi merkeze alan yeni bilim anlayışı sayesinde, Aristoteles’in bilim anlayışı terk edilmiştir. Ardından Descartes’ın mekanik evren tasavvuru ve bilimsel bilginin matematikle buluşması, bilimin izleyeceği rotayı çizmiştir. Newton’ın bu rotayı takip ederek ortaya koyduğu ‘Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri’ kitabı ile bilim ve fizikteki gelişim rüzgarının önü açılmıştır. Bu anlamda Modern Felsefe, Platon’un benimsediği matematiğe geri dönmüştür. Diğer taraftan rasyonalizmin yükselişi de Platon’un epistemolojisi ile uyumlu görünmektedir. Ancak Modern Dönem düşünürlerinin rasyonalist tavrı ve matematiği temel alması, Platon’un idealarına ulaşmayı değil, doğanın kesin bilgisine ulaşmayı amaçlamaktadır. Artık doğa bilimleri; madde, matematik ve akıl

ekseninde ilerlemeye başlamıştır. Bilim kanadındaki bu gelişmeler, insanın bilim ve teknoloji vasıtasıyla kendini aşması olarak görülen evrimini büyük bir ivmeyle hızlandırmıştır (More, 1990).

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte materyalist söylemi çok üst bir noktaya taşıyan ve bir hekim olan La Mettrie, çok erken dönemde evrim ve adaptasyon fikirlerinin öncülleri sayılabilecek mekanik canlıları gündeme taşımıştır. *İnsan, Bir Makine* (L'Homme Machine) kitabında, insan varlığının bütün işleyişini mekanik gören La Mettrie, bu kitabı aslında 17. yüzyılın tözcü düşünürlerine karşı kaleme almıştır. Ona göre “öz, töz, ruh” gibi şeyler yoktur. Bunlar Descartes, Malebranche gibi düşünürlerin, bilimsel araştırmalar yerine, tahminlerine ve kendi akıl yürütmelerine dayalı olarak “uydurmuş” oldukları kavramlardır (LaMettrie, 1980, s. 15-20). İnsan, yalnız bedeni ile vardır. Bütün psikolojik durumları ve zihinsel yapısı, bedensel durumlarla ilgilidir. Dahası bütün canlılar için de durum böyledir. Öyle ki gelişime açık olan canlı yapısı, geliştirilebildiği ölçüde daha üstün bir varlığa dönüşecektir. Hayvanlarla insanlar arasındaki benzerliği de konu eden La Mettrie, hayvanların (özellikle maymun üzerinde durur) eğitilebilir ve insanlara yaklaştırılabilir olduğunu iddia eder (LaMettrie, 1980, s. 29-32). Böylece La Mettrie, çok katı bir mekanist söylemi, töz fikrinin karşısına konumlandırarak evrim düşüncesinin de önünü açmıştır, denilebilir.

Darwin’in evrim düşüncesi de Aydınlanma döneminin ve transhümanizmin belirleyici unsurlarından biri olarak görülmektedir. Öyle ki transhümanizmi bir çeşit Neo-Darwinizm olarak görenler de mevcuttur. Ancak Darwin’in ortaya koyduğu evrim, doğal ve biyolojik bir süreci ifade etmektedir. Darwin’in temel kavramı olan doğal seçim, bilinçli bir evrime işaret etmez. Transhümanizm ise daha bilinçli ve yapay bir evrimi konu edinmektedir. Biyolojik insan bedenini yapay müdahalelerle, biyonik bedene doğru evrimleştirme süreci söz konusudur. Bu yapay evrim sürecine insan da dahil edilmiştir (Dağ, 2018a, s. 114).

Aydınlanma döneminin genel tavrı olan bilimsel ideal ve insan merkezli düşünce kültürü, transhümanizmin büyük ölçüde kabul ettiği ve devam ettirdiği bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple transhümanizmin bir

anlamda ikinci aydınlanma hareketi olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer taraftan transhümanizmin, son beş asırlık bir birikimin ve faaliyetler bütünü devâmı olarak geçtiğimiz yüzyılda kendini göstermeye başladığını ifade edebiliriz. Merkezine insanı ve insanın gelişimini aldığını belirten transhümanizm, öncelikli olarak insanın varlık yapısına müdahaleyi söz konusu eder. Doğrudan insanın biyolojik ve fiziki yapısını değiştirmeyi ve bu değişime yön vermeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken de bilim ve teknolojinin tüm imkânlarının kullanılmasını öngörür (Dağ, 2018a, s. 132). Hatta bilim ve teknolojinin, insanın mutluluğunu ve egemenliğini amaç edinmiş olması sebebiyle, gelişim yönünün de insana hizmet odaklı olması gerektiğini söyler. İnsana dışardan müdahaleyi hatta insanın gelecekteki yapısını belirlemeyi amaç olarak gören transhümanizm, her anlamda insan için iyi olanı talep ettiğini iddia eder (Dağ, 2018a, s. 133).

Transhümanizm için genel olarak ifade edilen 3 ana amaç bulunmaktadır. Bunlar:

- Uzun ömür ve/veya ölümsüzlük,
- Zekânın iyileştirilmesi ve iletimi,
- Genetiğin iyileştirilmesi.

Transhümanizm, köken olarak Aristotelesçi bir amaçla, insanın mutluluğuna yönelmektedir. İnsan için “iyi durumu” veya insanın mevcut durumunun “düzeltmesini” amaçlar. İyi durum içinse pek çok şey sayılabilmektedir: Ölümün geciktirilmesi veya ortadan kaldırılması, sağlığın en üst duruma çıkarılması, zekânın hem biyolojik hem de yapay zekâ gibi gelişmelerle ilerletilmesi, hastalıkların ortaya çıkmadan önüne geçilebilmesi, insanın vücut yapısının daha dayanıklı/güçlü hale getirilmesi, insanın psikolojisinin mutluluğa doğru yönlendirilmesi ve tüm bunlar için genetiğinin geliştirilmesi ifade edilir (Pilsch, 2017, s. 2-3). Bu sayılanların tümü, insan için iyi olan durum ve olanakları “arttırmak” anlamına geldiği gibi, esas olarak insanın olanaklarını ve potansiyelini arttırmak olarak da anlaşılır. Konu edilen gelişmeler bugün için kulağa biraz yabancı ve uzak gelse de günümüz koşullarında dahi bu durumlardan bazılarının gerçekleştirilmesi yönünde adımlar atıldığını görmekteyiz. Öyle ki; bugün tedavi amaçlı

kullanılan araç gereçler, ilaçlar, protez uzuvlar, modern teknolojiden faydalanarak ortaya konan öğrenme ve öğretme teknikleri, suni dölleme gibi birçok gelişme, esasında bugün yaşanmakta olan insana müdahale durumları olmakla birlikte hepimizin transhumanlara dönüşmekte olduğumuzu gösteren gelişmelerdir. Fakat burada en ayırt edici nokta, transhümanizmin tedavi edici anlayışın ötesine geçerek, insanın evrimini söz konusu eden ilerlemeci, transhümanistlerin tabiri ile “arttırıcı” bir anlayışı benimsemiş olmalarıdır (Ferry, 2023, s. 1). Transhümanizmin ahlaki olarak benimsemiş olduğu ‘iyi’, böylesine radikal bir hareketi amaçlamaktadır.

Transhümanizmden söz eden ilk isimlerden biri olan ve aynı zamanda evrimci biyolog olarak bilinen Julian Huxley ise oldukça erken dönemde transhümanizme yönelik sert tanımlamalar ve hedefler belirlemeye çalışmaktadır. O, transhümanizmi evrimin bir devamı olarak okur. Ona göre insan, evrenin milyonlarca yıldır devam eden öz-bilinç oluşturma sürecinin ortaya çıkardığı küçük bir parçadır. Bu sebeple Huxley, insanın doğa tarafından belirlendiğini, doğanın ona görev ve sorumluluk yüklediğini ifade eder. Ona göre insanın yapması gereken doğaya yönelmek ve onu anlamaya çalışmak olmalıdır. Coğrafi buluşlarla dünyanın fiziki yapısı büyük oranda çözülmüştür. Şimdi ise işleyişini kavramak gerekir. Bunun için de insan olarak kendimize dönerek insan doğasını keşfetmeli ve onun tüm olasılık haritasını çıkarmalıyız, der Huxley. Mevcut en üstün insanın bile bedensel ve ruhsal kapasitesinin altında yaşadığını, bunun iyileştirilmesi gerektiğini ve bunun da bilimle olacağını vaaz eder. Ona göre insanın evrensel görevi şudur: “İlk olarak kendi imkân ve olanaklarını değerlendirip geliştirmek, sonra da topluma yönelik olarak bunu gerçekleştirmek.” İnsanlığın kendini aşmasını mümkün gören Huxley, bireylerin ayrı ayrı değil, bir bütün halinde, insanlık olarak gelişmesini dile getirir. Kendisi, insanlığın gelişimini amaçlayan bu inanca transhümanizm adını vermektedir (Huxley, 1957).

İnsanın mevcut yapısının değişmesi ve posthuman kavramının ortaya çıkması da arttırma fikrinin sonucu olarak okunabilir. “İnsanı arttırma” amacı ve izlediği yol sebebiyle transhümanizmi bir ideoloji olarak tanımlayanları da görmekteyiz. Zira insanı henüz kesin olmasa da daha üst bir

noktaya ulaştırma ideali söz konusudur. Diğer taraftan insanın fiziki veya biyolojik yapısı ile ilişkili görünüyorsa da transhümanizmin, insanın metafizik yönünü de etkileyeceği ve hatta etkilemeye teşebbüs ettiği açıktır. Çünkü transhümanizm, en temelde istenen duygu durumu ve bir amaç olarak “mutluluğu” referans alır ve onu sürekli kılmak ister. Bu anlamda transhümanizm, teknolojik olmakla birlikte antropolojik bir yapıya da bürünmektedir. Böylece transhümanizmi, insanı değiştirmeye yönelik bir proje, bir ideoloji ve bir antropoloji olarak okumak mümkündür. Buradan hareketle transhümanizm, felsefeden veya felsefe tarihinden uzak düşünülemez.

Nietzsche’nin Felsefesi ve Kavramları ile Transhümanizmin Yakınlığı

Transhümanizmin temel çıkış noktası, J. Huxley’in de dile getirmeye çalıştığı gibi mevcut durumdan memnun olmama halidir. İnsan, olasılıklarının tamamını kullanamamış, açığa çıkaramamıştır. Transhümanizmin ulaşmaya çalıştığı posthuman ise, tüm potansiyelini ortaya koyabilen, kendi varlığını aşmış üstün varlıktır. Transhümanizmin bu anlayışı, bizi doğrudan Nietzsche’nin üstinsan kavramına götürür. Nitekim transhümanizmin Nietzsche’den beslendiği bir damar olduğu kanısı yaygındır. Transhümanist düşünür Stefan Sorgner de transhümanizm ve Nietzsche felsefesi arasında bağlantılar kurmaya çalışmakta ve posthuman ile üstinsan kavramı arasındaki benzerliklere dikkat çekmektedir (Babich, 2017, s. 108). Bilindiği üzere Nietzsche, modern insanın içinde bulunduğu değer dünyasını eleştirmekte, “decadence” değerler ardından yeni bir değerler dünyası oluşturabilecek üstinsanı konu edinmektedir. Burada dikkat çeken ilk nokta, Nietzsche’nin üstinsan tasvirinin bir süreç sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. O, “sürü insanı - özgür insan - üstinsan” şeklinde bir hiyerarşi kurarak, sürü insanından üstinsana doğru bir gidişi konu eder. Bu anlamda özgür insan, bir geçiş varlığı durumundadır ve bu geçiş varlığı, Nietzsche’nin çok memnun olmadığı bir yapıdadır. Çünkü özgür insan tam anlamıyla özgür değildir. Yönetilme halindedir. Değer dünyasını kendisi

oluşturmamış, başkalarının oluşturduğu değerleri rehber edinmiştir. Bu nedenle Nietzsche'nin ulaşmaya çalıştığı nokta, üstinsandır. Transhümanist düşünürlerin, Nietzsche'nin özgür insan olarak gördüğü geçiş varlığını transhuman ile; ulaşılabilecek esas varlık olan üstinsanı da posthuman ile özdeşleştirmeleri, akla uzak görünmemektedir.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise Nietzsche'nin üstinsanının, yine insan tarafından ortaya çıkarılacak olmasıdır. Bunun çok hızlı olmayacağını belirten Nietzsche, bir süreç içinde insanın, üstinsana evrilmesi gerektiğini vaaz eder (Nietzsche, 2011, s. 67). Üstinsan, bir anlamda insanın evrimleşmiş halidir. Tanrının ölümünü ilan eden Nietzsche, insanlara düşen görevin üstinsanı yaratmak olduğunu belirtir. Eğer kendileri bu üstinsanı yaratamayacaklarsa, üstinsanın ataları ve babaları sayılacak insanları yaratmalıdırlar (Nietzsche, 2011, s. 71). Transhümanizmin de yapmaya çalıştığı şey, insanı insan eliyle evrimleştirmek ve onu bir üst noktaya taşımaktır. Artık insan egemen bir güç olarak evrimini kendisi meydana getirecektir. İnsanın hem mevcut yapısını hem de tanrı fikrini aşması bakımından transhümanizmin Nietzsche'ye yaklaştığı görülür. Tanrı fikrinin dışlandığı ve hatta silindiği yeni bir insan tipi, transhümanizmin seküler yapısına uygun görünmektedir. Transhümanizm, tanrıya ihtiyaç duymaz. Huxley'in de bahsettiği gibi insan bilinci, evrenin kendi evrimin sonucudur (Huxley, 1957). İnsana düşen görev, kendisi üzerinden bu evrimi devam ettirmektir.

İnsanın tanrılaşması konusunda transhümanizmin, Nietzsche'nin görüşleri ile uyumlu görüldüğü noktalar olduğunu söyleyebiliriz. Transhümanizm, tanrı fikrine değinmeyen veya tanrı fikrini reddeden bir yapıdadır. Nietzsche ise üstinsan kavramını, tanrının ortadan kalktığı bir dönemde Avrupa'nın içine düştüğü krize bir yanıt olarak ortaya koymuştur. Bu hamle, tanrı fikrinin başarısızlığı ardından insanlarda onun yerini dolduracak yeni bir aşkın varlık oluşturma çabası olarak da okunabilir. Zira insanların değerleri iflas ettikten sonra, yeni bir değerler dünyası oluşturmaları, yaşamları açısından mecburidir. Transhümanizmin temel değeri insanın faydası olarak görülebilir. Bir anlamda hem Nietzsche'nin hem de transhümanizmin, aşkın bir insan tasavvuru ile yeni bir değerler dünyası kur-

duklarını söylememiz mümkündür. “İnsan her şeyin ölçüsüdür” şeklindeki Protagorasçı söylem hem Nietzsche’nin hem de transhümanizmin yaklaşımı olmuştur. Her bir bireyin, hayatın ve doğrunun ölçüsü haline gelmesi, Nietzsche’nin güç istenci ve üstinsan kavramları ile birlikte transhümanist düşüncenin içeriğinde kendine yer bulmuştur (Dağ, 2018).

Michael Hauskeller’a göre ise transhümanizmin en büyük ilham kaynaklarından biri olarak görünen üstinsan fikri, transhümanizmin amaç edindiği insan tasavvuruna uygun görünse de her yönüyle örtüşmez (Hauskeller, 2017, s. 33). Nietzsche’nin dile getirdiği üstinsan, aynı zamanda “trajik insan”dır. Onun trajedisi, ikircikli yapısında yatar. Çünkü bu insan iki yönlüdür. Nietzsche’nin referans aldığı iki Antik Yunan tanrısı; “Apollon ve Dionysos”⁶, temsil ettikleri tavır ile trajik insanın gerilimini oluşturur. Bir yönüyle Apolloncu, diğer yönüyle Dionysosçu olan trajik insan hem uyum ile düzeni hem de tutku ile taşkınlığı bir arada yaşamaktadır. Felsefe tarihi, genel anlamda Apolloncu kimliğe bürünerek Sokrates’ten beri düzeni, uyumu, akli vaaz etmiştir. Oysa duygular, tutkular, farklı ruh halleri vs. irrasyonel pek çok olguyu bünyesinde barındıran insan, bir akıl varlığından fazlasıdır. Bu sebeple Nietzsche’nin trajik olan üstinsanı, duygularını ve coşkusunu da en yüksek biçimde yaşayacaktır. Bu tavır onun bir değeridir, varlığının bir parçasıdır. Felsefenin unutturmuş olduğu bu Dionysosçu tarafı açığa çıkaran Nietzsche, böylelikle sanatı ön plana alır.

Nietzsche’nin bu tavrı, transhümanizmde karşılık bulmaz. Transhümanizm de felsefe tarihinin genelinde olduğu gibi “uyum, düzen ve akıl” taraftardır. İnsanın mutluluğunu geliştirmiş akıl, sağlanmış uyum ve tesis edilmiş güven aracılığıyla sağlama amacıyla olan transhümanizmin de Dionysos anlatısını bir kenara bıraktığı anlaşılır. Bu anlamda transhümanizmin ulaşmak istediği insan, trajik yapıda olamaz. Transhümanizmin varış noktası olarak gördüğü posthuman, bilim ve teknolojinin yardımıyla ortaya

⁶ Nietzsche, Tragedya’nın Doğuşu adlı eserinde bu iki sanat tanrısının karşıtlığını konu ederek trajik formun yapısını incelemektedir. Onun bütün felsefi söyleminin temelinde bu trajik durumun yansımaları görülmektedir. Üstinsan fikri de büyük ölçüde bu trajediden beslenmektedir.

çıkmiş bir çeşit gelişmiş ırktır. Hatta bu yeni ırkı insan olarak tanımlamaya-
 yacak olan transhümanist görüşler de mevcuttur, çünkü varılan noktada
 çok zeki ve biyolojik yapısından sıyrılmış bir varlık kalacaktır (Sorgner
 & Grimm, 2013, s. 14). Transhümanizmin ele aldığı posthuman fikri, bü-
 tünüyle maddidir. Buradaki evrim, biyolojik ve fiziksel bir değişimi ifade
 etmektedir. Nietzsche'nin bahsettiği gibi doğrudan bir değer dünyası inşa
 etme amacında değildir. Transhümanizmde daha faydacı, hatta hedonist
 denilebilecek bir taraf bulunur. Çünkü insan temelli yaklaşımın yanı sıra
 esas olan, insan hayatını maddi olanaklarla en iyi duruma getirmektir. Yeni
 değer dünyası ise değişen insana ve onun değiştirdiği çevreye uygun bi-
 çimde şekillenecek olandır.

Transhümanizmin insana yüklemiş olduğu kendini aşma, evrimini ta-
 mamlama sorumluluğu, esasında insanın her daim içinde bulunan ve onu
 motive eden bir güdü ile ilişkili görülebilir. Nietzsche de üstinsana ulaş-
 abilmek için bir güdüden söz eder. Bu güdü, Nietzsche'de mevcut alt insanı
 aşmak, onun üstesinden gelmek için; transhümanizmde ise insanın mevcut
 yapısında kalmasına sebep olan sınırların aşılabilmesi için gereklidir. Sözü
 edilen bu güdüyü Nietzsche, "güç istenci" olarak adlandırır. Nietzsche'ye
 göre güç istenci, yaşam sürecindeki en önemli şey, tam olarak içeriden ça-
 lışan, dış koşulları kullanan ve sömüren, olağanüstü biçimlendirici, biçim
 yaratıcı güçtür (Soysal, 2009). Nietzsche'nin yaşama yönelik tutkulu bakış
 açısı, güç istenci kavramı ile ilişkili görülür. İnsanın dönüşümü ve yaşama
 tutunmasının temelinde yer alan bu kavramı bir iç güdü, bir iç kuvvet ola-
 rak anlamak mümkündür. Güç istenci, Nietzsche için yaşama arzusu ola-
 rak görülmez. Onun için esas olan üstünlük arzusudur. Buradaki üstünlük
 kurma, insanın başka insana karşı üstünlük kurması değil, kendi gücünü
 aşması olarak anlaşılır.

Nietzsche'de güç istenci, var olanların ve olup bitenlerin nedeni, her
 canlıda olan, üstinsanda muhakkak bulunması gereken bir yeti ve başkasını
 tahakküm altına alan bir güç olarak görülmez. Güç istenci, hayatın devam-
 lılığını sağlayan doğurgan yaşama istemidir. Davranışlarımızın belirleyici-
 si, insanın amacı ve en yüksek duygularından biri olan güç istenci teorisi,

dünyanın teleolojik kavramı olarak görülebilir (Dağ, 2018). Bu anlamda güç istenci için düzeni ve istikrarı sağlayan bir yapısının olduğunu söylememiz de mümkündür. Yaşamı önceleyen güç istenci; Nietzsche’de daha canlı, hayatla iç içe olan ve aynı zamanda çökmüş (decadence) değerleri yadsıyarak yeni değerler üreten erdemli bir varlık beklentisini gündeme getirir. Transhümanizmde ise bu güdü, canlılıktan ziyade biyoteknolojik veya makineleşmiş bir varlık (cyberman) inşa etme amacını taşır. Bununla birlikte Nietzsche için üstinsanın ortaya çıkışı, posthumana göre daha ani ve net bir geçiş olarak görülür. Çünkü üstinsan, insanın alt edildiği durumda ortaya çıkacaktır ve onunla bağı kalmayacaktır. Onun üstinsanı, transhümanistlerde olduğu gibi mevcudun kendisini geliştirmesiyle ulaşılabilecek bir varlık türü değildir (Dağ, 2018). Posthumanın ortaya çıkışı ise mevcut olanın gelişmesi şeklinde ele alınmaktadır.

Güç istencini, tüm yaşamın ve tüm varlığın temeli olarak gören Nietzsche, ona üstün bir akıl gibi baksa da onu, rasyonel olmayan veya bilinç öncesi olan olarak niteler (Hauskeller, 2017, s. 34). Transhümanizmde ise insanın kendini geliştirme çıkarına bağlı olan güç istenci, bilimsel/beşeri gelişmenin ölçüsü olarak tamamen rasyonel bir nitelik taşır (Babich, 2017). Nietzsche, güç istencini doğrudan yaşamsal özelliklerle iç içe görme eğilimindedir. Güç istencinin kendini ifade edişini daha güçlü ve neşeli, beden ve ruh sağlığı mükemmel olanla ilişkilendirir. Nietzsche’de güç istencinin bir değer olarak işlendiğini söylememiz mümkündür. Sorgner de bu fikri destekleyerek güç istencini değerle ilişkili görmekte, değer in ise mutlak veya değişmez olmadığını belirtmektedir (Sorgner, 2009). Buradan anlaşılan Nietzsche’de üstinsanın ortaya çıkışının, aşağı görülen mevcut insanı aşmaya ve tamamen geride bırakmaya bağlı olduğudur. Üstinsan ortaya çıktığında, artık eski insan yapısı, tüm değerleri ile alt edilmiştir. Nietzsche’nin üstinsanı, transhümanistlerde olduğu gibi mevcut olanın geliştirilmesiyle ulaşılabilecek bir varlık türü değildir.

Son olarak Nietzsche’nin “bengi dönüş/ebedi döngü” kavramı ile transhümanizmin ölümsüzlük arayışındaki benzerlik dikkat çeker. Seküler tutumlarına paralel olarak hem Nietzsche hem de transhümanistler ölüm

sonrası aşkın dünya varlığını reddederler ve bu dünyada hayatın uzaması fikrini geliştirirler. Transhümanistler ölümsüzlüğü hedeflerken Nietzsche “bengi dönüş/ebedi döngü” kavramıyla adeta farklı bir ölümsüzlük tasavvuru geliştirir (Dağ, 2020, s. 70). Bu kavram ile Nietzsche, zamanda ve yaşamda sonsuz bir döngüselligi, sonsuza dek yinelenmeyi söz konusu eder. Ebedi döngü, üstinsanın ortaya çıkabilmesinin bir zorunlu koşulu ve bir anlamda aracı olarak görülür. Ancak burada ebedi döngü, üstinsanın ölümsüzlüğünü ifade etmez. Söz konusu olan, hayatın sonsuz kez yaşanmasıdır. Mevcut insan için bu belki kabul edilemez bir durum gibi görülebilir ancak ebedi döngü anlayışını üstinsan neşeyle karşılayacak olandır (Tanner, 2007, s. 82). Onların şikâyeti ancak tüm yaşamla birlikte küçük/aşağı insanın da yeniden gelmesidir. Nietzsche için esas sorun zaten bu küçük insanların varlığıdır. Üstinsanı ortaya çıkaran süreç, bu şikâyetçi, mutsuz, sağlıksız ve zayıf küçük insanların varlığını tekrar tekrar yaşama getiren bir süreçtir aynı zamanda. Burada mevcut insanın ebedi döngü ile ortadan kalkmayacağı, yaşamına devam edeceği anlaşılmaktadır. Ancak diğer taraftan üstinsanın da sonsuz kez tekrarlanacak yaşam döngüsü ile varlık sahasına çıkacağını belirtir Nietzsche. Üstinsan pek çok açıdan gelişmiş bir insanı gündeme getirmiş olsa da esas nokta, zayıf insanlar topluluğu tarafından ortaya konmuş olan ahlak kurallarını aşan yeni bir insanın ortaya çıkışıdır.

Nietzsche’nin üstinsan, güç istenci ve ebedi döngü kavramları sıklıkla iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkarlar. İnsanın kendini aşma süreci, bu kavramların birbiriyle bir bütünlük oluşturma halini ifade eder. İnsanın gelişimi, görelî ve bireysel olan güç istencine, o da üstinsana giden süreçte ebedi döngüye bağlı görünür. Nietzsche’nin ebedi döngü kavramı, transhümanizmin öngörülerine yaklaşabilen bir düşüncedir. Üstinsan, döngüsel olarak tekrarlanan zaman gerçekliğinde yaşayacak ve gelişecektir. Bu bakımdan Sorgner gibi Nietzsche’ye yakın duran düşünürler transhümanizmin, Nietzsche’nin ebedi döngü açıklamasından faydalanabileceğini belirtirler. Ancak burada da bütünüyle bir uyum söz konusu değildir. Nietzsche’de var olan ebedi döngü kavramı,

transhümanizmin ilerleme görüşünden farklıdır. Nietzsche'nin ebedi döngüsü kozmolojik bir içeriğe sahipken transhümanizmin ebedi döngüsü teknolojik bir içeriğe sahiptir. Nietzsche'nin vurguladığı yeni değer dünyası oluşturma konusu; bilim ve teknoloji ile ortaya çıkacak dönüşüme yakın görünmemektedir.

Transhümanizm'in Nietzsche'den Uzaklaştığı Nokta: Ölüm

Transhümanizmin ahlaki zorunluluğu hayatı kurtarmak⁷ olarak görülmektedir. Ölümsüzlüğü konu eden bu kavram transhümanizmin değerler bütününe göstermesi açısından önemlidir. İnsanı sonlandıran ölüm, ortadan kaldırılmalıdır. Bunu gerçekleştirmek ve gerçekleştirme yolunda yapılacak işler, en ahlaki eylemler olarak işlenir (Sorgner, 2017, s. 62). Nietzsche ise ölümsüzlüğü ahlaki bulmayıp zamanında ölmekten söz eder (Nietzsche, 2011, s. 57). Ona göre ölmek, yeri geldiğinde bayram gibi kutlanmalıdır. Ölüm için uygun bir zaman vardır ve bu uygun zaman, insanın en yüksek şeref ve onur halidir. İnsan, etrafına en yüksek tadı verdiğinde, diğer insanların ağızlarında o tat varken ölmelidir (Nietzsche, 2011, s. 60). Nietzsche'nin, ölümü bu şekilde doğru zamanla ilişkilendirmesi ve gelmiş olduğu toprağa tekrar karışmak olarak olumlaması, transhümanizme ilham olmaktan çok uzak görünmektedir. Çünkü transhümanizmin ana fikri, ölümün kötü olması ve hayatın iyi olması şeklindedir (Dağ, 2018a, s. 121). Diğer taraftan Nietzsche'nin "bengi dönüş/ebedi döngü" kavramı, transhümanizmin idealine daha yakın görülebilir. Zira bengi dönüşün özünde zamanın döngüsellğine dayanan bir ölümsüzlük ve insanın gelişmesi fikri bulunmaktadır. Şen Bilim'de insanın, hayatı sonsuz kez yaşaması gerektiğinden bahseder Nietzsche (Nietzsche, 2003, s. 41). Bu sonsuz dönüş, bir anlamda sonsuz yaşamı ifade eder. Ancak bu kişisel bir ölümsüzlük değil-

⁷ Hayatı kurtarmak ifadesi yaşlılığı önlemek, sağlıklı kalmak ve ölümsüzlüğü mümkün kılmak anlamına gelmektedir. Bunlar yapılmadığında insanın gömülmesi veya yakılması yerine 'kriyojenik süspansiyon' (insanın dondurulması) uygulama söz konusudur (Dağ, 2018a, s. 121). Hayat, sürekli geçen zamanla yitirilmektedir. Onu kurtarmak ise zamana karşı onu elde tutmak anlamına gelir.

dir. Nietzsche'nin görüşlerini transhümanizmle uyumlu bulmayan Hauskeller da Nietzsche'ye göre kişisel ölümsüzlük vaadinin büyük bir yalan olduğunu söyler (Hauskeller, 2017, s. 34).

Nietzsche'nin, ölümü zamanı gelince arzulama fikri, transhümanizmdeki “gönüllü ölüm” fikriyle yakınlık gösterir. Bu da bizi transhümanizmde kullanılan “ötenazi” kavramına götürür. *Ötenazi*, “güzel ölüm” anlamına gelmekte ve insanın özgür iradesiyle acısız ölümü tercih etmesini ifade etmektedir. Nick Bostrom'a göre transhümanizmde ölüm gönüllü olarak yapılması gerektirir. Transhümanizmin en öncelikli hedeflerinden biri ölümsüzlük olduğu için, ölümün söz konusu olduğu yerde gönüllülük de olmalıdır. Bostrom, insan yaşamını uzatmaya (sağlığını uzatmaya) yönelik girişimlerin desteklenmesini, ötenazinin desteklenmesi olarak görür. Diğer taraftan ötenazinin, kendi varlığını belirleme, kaderini tayin etme gibi transhümanist fikirlere uygunluğuna da dikkat çeker. Ötenazi için yardım edecek kişilerin eyleminde, transhümanizmin yanlış bir durum görmediğini söyler; gönüllü ve yardımlı intiharın iyi olduğunu belirtir (Bostrom, 2001).

Ötenaziye benzer şekilde “*öjeni*” (eugenics) de bazı düşünürler tarafından transhümanizm için kabul edilebilir bir uygulama olarak alınmaktadır. İnsanın kendi doğasına yapay müdahalelerde bulunarak onu dönüştürmeye çalışması öjeniyi zorunlu olarak karşımıza çıkarır. Öjeni, kelime olarak “iyi doğum” anlamına gelir (Taylor, 2012), ancak en tartışmalı konulardan biridir. Gen havuzunu iyileştirmek için girişilen bir müdahale olarak ele alınmakla birlikte bu uygulama, insanın hem karşısındaki insana yönelik hem de kendi türüne yönelik “olumsuz” bir müdahalesidir. Öjeni, 20. yüzyılın başlarında “uygun olmayanlar” olarak nitelendirilen insanların doğmasını engelleyerek insan ırkını iyileştirmeyi amaçlayan bir harekettir (Dağ, 2018a, s. 116). Uygun olmayanlar ifadesinin içine kabaca hasta, sakat, engelli, zayıf insanları yerleştirmek mümkündür. Öjeni, bu tip insanların henüz cenin durumundayken ayrılması ve doğmamalarının sağlanması üzerine şekillenmiş bir fikirdir. J. Huxley gibi öjeniyi savunan bazı düşünürler, insanı yalnızca genlerinden ibaret görmüşlerdir (Taylor, 2012). J. Huxley, güzel olanı (zevk veren veya gurur duyulan olarak) yüceltirken, çirkin ve

iç karartıcı olanı ahlakdışı sayar. İnsanlık için hedefin, insan kalitesi olması gerektiğini belirterek buna ket vuracak nüfus artış selinin önüne geçilmesi gerektiğini ve buna uygun politikalar izlenmesi gerektiğini de açıkça belirtir (Huxley, 1957). Rebecca Taylor, öjeni hareketinin Amerika’da ve sonrasında Nazi Almanya’sındaki uygulamalarının sonuçlarına değinerek öjenistleri sert biçimde eleştirir. Ancak Taylor’ın dikkat çektiği nokta, öjeninin transhümanizmin özü olarak görülmesidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bir öjenist olan Julian Huxley’in transhümanizm yazısından iki yıl sonra İngiltere Öjeni Derneği’ne başkanlık yapması olarak görülebilir. Taylor’a göre Huxley’in inandığını söylediği transhümanizm, bizzat öjeninin kendisidir ve ona göre bu tip bir transhümanizm zaten yaşanmıştır⁸ (Taylor, 2012).

Huxley’in gösterdiği sert tavır, özellikle nüfusun kontrol altına alınması ve üstün olanlarının ön plana çıkarılması fikirleri, doğrudan öjeni konusunu gündeme getirir. 20. yüzyılın ilk yarısında birçok ülke tarafından insan haklarına aykırı olsa bile uygulanan öjenik politikalar, Nazizm’in vardığı nokta ile zirvesine ulaşmıştır. Huxley’in tavrı ise yaşadığı dönem itibarıyla çok aykırı görünmese de sonraki yıllarda öjenizmin itibarsızlaştığı görülür. Nick Bostrom, transhümanistlerin de savaş dönemlerindeki öjeni fikrinden uzaklaştıklarını ve o uygulamaları kınadıklarını ifade eder (Bostrom, 2005). Ancak transhümanizmin temelinde yatan arttırma fikri, yoluna devam etmektedir ve Nick Bostrom, Ray Kurzweil gibi isimler de bu fikir temelinden hareketle yaşamı kurtarma hamlesini benimserler. Burada katı bir öjeni söz konusu değildir. Daha çok genom haritasının iyileştirilmesi/değiştirilmesi ile yaşamı uzatma ve sağlığı geliştirme düşüncesi ön plana çıkar. Bir Google mühendisi olan Kurzweil, kendi yaşamını uzatmak ve sağlıklı kalmak gibi iddialarını doğrudan kendi bedeni üzerinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Öyle ki; yaşlanma sürecini yavaşlatabilmek için çok fazla ilaç kullandığı belirtir ve bu şekilde bir başarı sağladığını ifade eder. Bu satırları yazarken 56 yaşında olduğu halde yapılan testler sonucunda biyolojik yaşının henüz 40 olduğunu iddia eder (Kurzweil, 2005, s. 174).

⁸ Burada Taylor, Nazilere atıfta bulunmaktadır.

Bununla birlikte kendisi 100 yaşına kadar yaşamayı istediğini ve bunun gerçekleşmesini beklediğini ifade eder. Kurzweil'in öjeniye yaklaşan fikirleri ise gen tedavisi ve hücre terapisi konularındaki söylemlerinde görülür. RNA teknolojisi ve gen çipleri ile insan genomunun tedavi edilmesi, doğrudan hücreye müdahale edilerek yapay (veya doğal) enzimlerle hücrelerin işleyişinin düzenlenmesi ve böylece henüz tedavisi olmayan hastalıkların önlenmesinin mümkün olduğu fikri, Kurzweil'in savunduğu düşüncelerdir. Ayrıca hücre gençleştirme ile organların yenilenmesi, hastalık süreçlerini tersine çevirme ile tedavi geliştirmeyi dile getirerek ölümü durdurmaya veya en azından geciktirmeyi amaçlar (Kurzweil, 2005, s. 175-176). Diğer taraftan tekillik (singularity) kavramı üzerine yoğunlaşan Kurzweil, insan zihni ile yapay zekanın birleşeceğini, hatta zihindeki verilerin depolanabileceğini ve bu şekilde zihnin (zihin içeriklerinin) ölümsüz hale geleceğini belirtir. Daha ileri bir noktada ise Kurzweil, insanın sinir ağlarının sanal sinir ağlarıyla birleşerek tamamen sanal deneyimler yaşayacağını da iddia eder (Dağ, 2020, s. 108). Kurzweil için öjeni, sağlıklı doğum, sağlıklı yaşam ve yaşam süresini uzatma halini almıştır. Sağlıklı ve uzun yaşamı, hatta ölümsüzlüğü makinelerle kurulacak ilişkide gören Kurzweil, insanın mevcut halinden bir "cyberman"e, kendi ifadesi ile "İnsan2.0"a geçişi ile mümkün görür. Ona göre posthumanın ortaya çıkışı, insanın makinelerle kuracağı tekillikle mümkün olabilir. Sonsuz yaşam konusunda ise Kurzweil'in bugün için kesin olmasa da beklentisi olduğunu görürüz (Kurzweil, 2012). Kurzweil'e benzer şekilde Noah Harari de ilaç yoluyla vücuda verilecek nanorobotların damarlarımızda dolaşarak çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabileceğini müjdelere (Harari, 2015, s. 604-605).

Öjeni fikri, 20. yüzyılın ilk yarısında vardığı nokta itibariyle hoş karşılanmamaktadır ve transhümanistler arasında da tartışılan ve eleştirilen konulardan birisi olmuştur. Dünya Transhümanizm Derneği'nin kurucusu Nick Bostrom, katı bir öjeni fikrini benimsemez. Ona göre öjeni, daha önce yaşama şansı olmayan engellilerin, gelişen imkanlar sayesinde yaşam hakkına kavuşmaları ardından sakat/hasta insanların genel insan yapısına olumsuz etkilere sebep olması ve bu durumun engellenmek istenmesi sonucunda orta-

ya çıkan bir fikirdir. Ötenaziye eleştirel bakmayan Bostrom, tıpkı Taylor gibi öjenik uygulamayı olumsuzlar ve insanlığın psikolojisinde yaralar açtığını söyler (Bostrom, 2005). Bostrom da Kurzweil gibi öjeniyi kelime anlamı olan güzel doğum, sağlıklı yaşam ve yaşamı uzatma şeklinde olarak teknoloji ile bunun sağlanacağını savunur. Bugün öjeni, transhümanistler için öldürmeye yönelik bir fikir olarak ele alınmamaktadır. Daha çok insan yaşamını teknoloji ile daha iyi ve uzun hale getirmek ve bunun için cesaret göstermek, hatta tabu sayılabilecek bazı gelenekleri de geride bırakabilmek olarak anlaşılmaktadır. Bu anlayışın en iyi örneklerinden biri, Noah Harari'nin fikirlerinde görülür. Geçmişteki ve gelecekteki insana dair çalışmaları ile bilinen Noah Harari, birkaç yıl önce yaşanan pandeminin hemen başlarında yaptığı açıklamalarıyla dikkat çekmiştir. Harari, son yıllarda giyilebilir teknolojilerin hayatımızda belli bir yer tutmasından öte, pandemi ile birlikte deri altına yerleştirilebilecek donanımların da gündeme geleceğini belirtmektedir. Ona göre insanların sağlık durumları bu şekilde takip edilebilir ve dünyaya yayılma potansiyeli olan virüslerin çok kısa sürede durdurulması ve/ya yok edilmesi mümkün olabilir (Harari, 2020). Burada insanların yaşamsal fonksiyonlarına dair tüm bilgilerinin belli kurum ve kuruluşlar tarafından sürekli takibi söz konusudur. Böyle bir gelişme mahremiyet konusunu da tartışmalı hale getirecektir. Ancak Harari için bu ayrım noktasında önemli olan yaşamın kendisidir. Diğer taraftan eşzamanlı olarak insanların sağlık takibinin yapılması, bir anlamda kimin yaşayıp kimin öleceğini öngörme yetisini ve belki de kimin öldürülmesine veya ölmesine izin verileceği yetkisini de bu kurumlara verecektir. Bu durum komplo teorisi olarak görünmekle birlikte öjeni fikrinin derinlerde devam ettiğini göstermektedir.

Öjeni, insanın varoluşsal yapısına ve geleceğine yönelik sert bir önlem gibi görünmekle birlikte, pek çok kişinin arzulayacağı bir uygulama da değildir. Ancak transhümanizmi gündeme getiren ilk isimlerin öjenist fikirleri sebebiyle transhümanizm ve öjeni yan yana görülmüştür. Bu durum transhümanizmin talihsizliği olarak görülebilir. Zira eski uygulamaları üzerinden düşündüğümüzde öjeniyi savunan transhümanist düşünür de pek kalmamıştır (Bostrom, 2005).

İnsanın Dönüşümüne Yönelik Eleştiriler

Ölüm gibi çok temel bir konudan hareket etmeleri, transhümanistlerin katı bir tutum içinde olduklarını da bize hatırlatır. Kendileri mutlak olarak insanın iyiliği için imkanlarını arttırmayı ve bunun da insanın evrimi ile olması gerektiğini savunurlar. Fakat insan evriminin bize neler getireceği konusunda kendilerinin de kesin tanımlamaları yoktur. İnsan varlığına dair öngörüler ve bazı tanımlama girişimleri olduğu söylenebilir, ancak onların da netliği yoktur. Transhümanizmin karşısındaki en büyük eleştiri noktalarından biri budur. İlerlemenin ve gelişimin bir ihtiyaç olduğunu söyleyen ancak transhümanizme eleştirel yaklaşan Ted Peters, “ilerleme” fikrinin temellerine inerek transhümanizmin temel nitelikleri üzerinden eleştirilebilirini sunar. Transhümanizmin Prometheusçu bir tavırda olduğunu söyleyen Peters, transhümanist ilerlemenin kolaylıkla kötü bir yöne kayabileceğini belirtir. Teknolojik ilerlemenin bizi nereye götüreceğinin belirsiz olduğunu ve bu konuda transhümanistlerin naif davrandığını belirten Peters, bir felaketle karşılaşmanın ne kadar olası olduğundan bahseder (Peters, 2011). Ancak transhümanist düşünürler genel olarak gelişim ve ilerlemeye yönelik cesur olmayı vaaz etmektedirler. Transhümanistler için tedbirden çok risk alabilmek önemlidir (Ferry, 2023, s. 36). Onlara göre tarih boyunca gelişim, cesaretle izlenen yol ile ulaşılmıştır. İnsanlık bugün geldiği noktaya, cesur şekilde ilerlemeyi göze almış kişilerin omuzlarında varmıştır.

Yaşamın anlamı konusunda da Ted Peters ve Sebastian Seung bazı eleştiriler getirirler. Din konusunda (özellikle Hristiyanlık ekseninde) Peters, transhümanizmin ne getireceğini sorgulayarak savunmacı bir tavır gösterir. Yeniliklere açık olduğunu ifade eden Peters, transhümanizmin insanı belli alanlarda özgür kıldığını ifade ederken, insanlığa ilişkin tüm alanlara -özellikle din gibi alanlara- dahil olmaması, bunları değiştirmemesi veya yok etmemesi gerektiğini söyler. Çünkü insan için ölümsüzlük kadar yaşamın anlamı da önemlidir. Seung da yaşamın anlamının hem evrensel hem de kişisel boyutlar içerdiğini belirtir ve “Biz bir nedenle mi buradayız?”, “ben bir nedenle mi buradayım?” sorularına transhümanizmin vereceği cevabı sorgular. Ona göre yaşamın anlamını irdeleyen bu sorulara trans-

hümanizm yalnızca “insanlık durumunun üstesinden gelmek” veya bilim ve teknoloji ile insanı geliştirmek şeklinde cevap verebileceğini belirtir. Seung’un fikrine katılan Anders Sanberg de yaşamın anlamı noktasında insanların durumunu inceler ve farklı ihtimallerden bahsederek bu ihtimallerin özünde bulunan varoluşsal riske dikkat çeker. Bu risk, bugüne ve geleceğe yönelik konuşulurken insanın geçmişten bugüne çok yönlü biriktirilmiş deneyimlerinin göz ardı edilmesi ve farkında olmaksızın geleceğe bütünüyle olumsuz değerlerin miras bırakılması olarak ifade edilebilir (Özdemir & Başaran, 2021).

Öjeni gibi konular haricinde bize yapay bir cennet vad ediyor gibi görünen transhümanizmi, insanlığa karşı büyük bir tehdit olarak görenler de mevcuttur. Siyaset bilimci Francis Fukuyama transhümanizmi, insanlığa karşı en tehlikeli fikir olarak görür (Fukuyama, 2004). Ona göre insanlık tarihinin ulaşmış olduğu liberal demokrasi fikri, transhümanizmin tehdidi altındadır. Bu ifadeden transhümanizmin, insanın özgür iradesine yönelik bir tehdit olduğu anlaşılmaktadır. Zira transhümanizm sürekli bir müdahaleden bahseder. Bu durumun kökeninde transhümanistlerin bireycilikten ziyade insanlığı bir bütün olarak görmeleri yatıyor diyebiliriz. Max More, binlerce yıldır devam eden evrim sürecini, insanı yalnızca bir çeşit çocukluğa ulaştırmış olarak görür ve evrime olan ilgi azalsa bile insanın bu çocukluk halinin sonuna geldiğini ve artık yapısının değişmesi gerektiğini söyler (Pilsch, 2017, s. 7-10). Bu anlayış, transhümanizmin bir tür baskıcı söyleme sahip olduğunu gösterir. Diğer taraftan transhümanizmi konu edinen, benzer bir üslup ve anlayışa sahip olan Huxley, öjeniyi gelişimin bir parçası olarak görür ve transhümanizmin sunduğu değerleri daha tartışmalı bir hâle getirir.

Transhümanizmin teknolojiye bağlı olarak ilerliyor olması, iktisatçıların ‘yol bağımlılığı’ (path dependent) kavramıyla da açıklanmaktadır (Dağ, 2018a, s. 114). Bu ifade bilim ve teknoloji aracılığıyla kendini aşma çabasında olan insanın, aldığı yoldan geri dönemiyor olmasını ifade etmektedir. Alınan mesafe oldukça fazladır ve buradan dönmek veya başka bir yola sapmak oldukça maliyetli olacaktır. Bu sebeple insan, Aydınlanma hareketinden bu yana girdiği yoldan vazgeçmeyerek kendi dönüşümünü de bu

yola bağlamıştır. Fakat maddeye ve matematiğe dayalı bir sekülerleşme hareketi ile insanın Aydınlanma dönemine kadar inşa ettiği pek çok değer ve ilke, bir kırılmayla terk edilmiştir. Transhümanizm, vardığı noktadan geri dönüşü söz konusu dahi etmez. Huxley ve More gibi evrimciler ise, görev ve sorumluluk olarak addettikleri bu hareketi, doğal bir ilerleme olarak görürler. İnsanın gelişimini sağlamak üzere açılan yol, doğal bir biçimde açılmıştır. İnsanın yapması gereken de bu yolda ilerlemektir.

İnsanın gelişiminin teknoloji zeminine oturtulması, her insan için bunun ne ölçüde mümkün olduğunu ve bu teknolojilerin ulaşılabilirliğini bize sorgulatmaktadır. Toplumun her kesiminin aynı zamanda ve aynı ölçüde teknolojinin sunduğu yeniliklere ulaşamayacağı açıktır. Böyle bir durum ise sınıflara ayrılmış toplumları söz konusu edecektir. Teknolojiye ulaşma düzeyine göre insanların yaşam kaliteleri ve imkanları değişim gösterecektir. Benzer bir durumu bugün de yaşadığımızı söylememiz mümkündür. Ancak transhümanizmin vadettiği gelecekte teknoloji, araç olmaktan çok daha belirleyici, insanın varlığına doğrudan etkide bulunan bir hal alacaktır. Daha uzun süre yaşayan ve daha güçlü/dayanıklı organlar, çok daha hızlı bilgi aktarımı, zihnin depolanabilmesi gibi şu an hayatımızda olmayan yeniliklerin ulaşılabilirlikleri, insanlar arasındaki farkı belirleyecektir. Ancak burada da iki taraflı bir çatışma söz konusudur. İlki; nüfus artışının kontrolü, daha önce bahsettiğimiz öjeni ve ötenaziyi gündeme getirecektir. Diğeri ise transhümanizmin ölümsüzlük fikri ile nüfusun azaltılması fikrinin çatışıyor olmasıdır. Böyle bir durum söz konusu olacaksa, hayal bile edilemeyecek düzeyde bir katliamın yaşanması gerekecektir. Bu elbette kabul edilemez bir durumdur. Ancak bir dayatmayla bunun gerçekleşeceği düşünülse bile buradaki seçimleri kim, nasıl yapacaktır? Bu sebeple transhümanizmin temel problemlerinden biri, toplum yapısı ve nüfus kontrolü olarak karşımıza çıkar. Huxley'in sözünü ettiği nüfus kontrolü ise bugünkü dünya nüfusuna kıyasla çok daha az bir nüfusla transhümanizmin gerçekleştirebileceğini bize göstermektedir. Fukuyama'nın, transhümanizmin insan varlığına tehdit olduğu düşüncesi, bu noktadan itibaren toplumların varlığına tehdit olması olarak görülebilir.

Nüfus konusunda yaşanacak sorunun, doğrudan gelişen teknoloji ile aşılanacağını öngörenler de vardır. Ted Chu, bu konuda cinselliğin teknoloji ile büyük bir değişime uğrayacağını belirtir. Ona göre insanlar, seks makineleriyle cinsel doyuma ulaşacak ve üremeye gerek duymayacaklardır. Cinselliğin bu şekilde devam etmesiyle cinsiyetlerin de ortadan kalkacağını söyleyen Chu, bu noktadan sonra üremenin tamamen durabileceğini söyler (Chu, 2014, s. 314). Cinselliğin kökünden değişmesi, insanın duygularını, psikolojisini ve tüm yaşantısını etkileyecektir. Bu anlamda duygulanımları azalmış, ruhsuz insanların ortaya çıkmasını öngörmek de zor değildir.

Teknolojinin hayatımızın içine bu denli girmesi ve bizleri itiraz edilemeyecek şekilde transhumanlara çeviriyor olması, bir değer varlığı olarak insan olup olmamamızı da sorgulatmaktadır. Teknoloji artık talep edilen olmaktan ziyade insanın üzerine gelen bir olgudur. Bunun içinde müthiş bir hız, şiddet ve şok durumları söz konusudur ve insana artık bunu isteyip istemediği sorulmamaktadır. Buradan hareketle transhuman olmak, transhümanistlerin dile getirdiği gibi artık insan için seçim olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmiştir. Teknoloji kendini zorla dayatmaktadır. Peki bu zorluk içinde insanın özgür iradesi nerededir? Özellikle son yüzyıldan itibaren özgür irade, teknoloji karşısında kabuğuna çekilmiş görülmektedir. Belki çok radikal bir biçimde teknolojiye direnen insanlar ve hatta kabileler bulmak mümkündür, ancak bunlar artık felsefenin ve bilimin çok fazla konu edebileceği yaygın durumlar değildir. Teknoloji artık Huxley’in bahsettiği ‘ortalama insan’ı (common man) yaratma noktasına gelmiştir (Huxley, 1957). Bu ortalama insan, ilk veya ilkel transhuman diyebileceğimiz bir yapıdadır ve özgürlük fikrine sahiptir. Ancak bu özgürlük kendisine sunulanlar arasında yapılacak seçimden ibaret hale gelmiştir. Öyleyse transhümanizmin öngördüğü posthuman, bütünüyle teknolojiye bağlı hale gelecektir. Zaten söz konusu nihai insan tasavvuru, organik yapısı kökten değiştirilmiş, bütünüyle mekanikleşmiş ve zihni yapay zekâ olarak oluşturulmuş bir varlıktır (Hopkins, 2015, s. 72-73). Daha da ötesinde Harari’nin bahsettiği gibi sürekli olarak takip edilen, hatta tüm hayatı fonksiyonları sürekli izlenen ve “yaşamalarına izin verilen” insan ortaya çıkacaktır. Bu-

rada özgürlükten bahsetmek imkânsız hale gelecektir. Artık kendi değerlerini kendi oluşturan, kendi varlığını sorgulayan bir insan fikri mümkün değildir. Bu insanın değerlerini ve ilkelerini, teknoloji ve teknolojiyi elinde tutan (seçkin) kişiler/şirketler/yapılar belirleyecektir. Posthuman tam anlamıyla belirlenmişliklerden ibaret bir insanı söz konusu eder. Bu durum, Nietzsche'nin ortaya koyduğu, ahlaki ilkelerini kendisi oluşturacak olan üstinsanla taban tabana zıttır (Babich, 2017, s. 107).

Transhümanizmin tasavvur ettiği insan, kendisine sunulanları kabul eden bir yapıda görünmektedir ve yeni oluşacak toplum düzeninin yapısını da kabul etme eğiliminde olacaktır. Bu anlamda Nietzsche'nin üstinsanı, transhümanizm için kesinlikle söz konusu değildir. Transhümanizm, daha çok Cesur Yeni Dünya (Brave New World)⁹ kitabında tasvir edilen insanı referans alıyor, diyebiliriz. Buradaki insanın çocuk yapmasına, mutsuz olmasına, hatta karar vermesine bile izin verilmez. Transhümanizm belki oradaki kadar katı bir insan ve toplum fikrini benimsemez ancak oradaki kurgu, transhümanizmin bahsettiği insana çok daha uygun görünmektedir.

Tüm bu değişim sonucunda ortaya çıkacak olan insanın hem insan olarak kalması hem de değişmiş olması transhümanizmin paradoksudur. Bu sebeple de transhümanistler, posthumanın yeni bir türün üyesi olduğu konusunda tartışmaktadırlar (Sorgner & Grimm, 2013, s. 14). En başta belirttiğimiz *homo digitalicus* ifadesi, bu anlamda önemlidir. Evrim, homo sapiens harici bütün insan türlerine son vermiştir. Bu noktadan sonra ise homo sapiensin sayısallaşması ve mekanikleşmesi söz konusudur. Transhümanistlere göre

⁹ Cesur Yeni Dünya, Julian Huxley'in kardeşi Aldous Huxley tarafından yazılmış ve iki dünya savaşı arasında (1932 yılında) yayınlanmıştır. Roman, ütopya ile distopya arasında kalan bir yapıdadır. Bunun nedeni, bir yönüyle insan mutluluğunu konu edinirken diğer yönüyle bir diktatörlük üzerine kurulu olmasıdır. Kitabın ütopya olarak görülmesinin bir diğer sebebi de 'cesur' olarak çevrilen 'brave' kelimesinin 'güzel' anlamı da taşıyor olmasıdır. Kitap 26. yüzyılda geçiyor olsa da yayınlandığı 20. yüzyıl İngiltere'sinde kabul edilmesi zor olan bir toplum yapısı üzerine oturmaktadır. Katı sınıfsal yapı, aile kurumunun tamamen ortadan kaldırılmış olması, çocuk sahibi olunmaması, din ve tanrı gibi olguların silinmiş olması gibi durumlar söz konusudur. Roman'ın geçtiği dönem itibarıyla teknoloji kullanımı olağanüstü düzeydedir ve insan varlığı ve değer dünyası büyük oranda değişmiştir. Bu durum, tam da transhümanizmin öngörebileceği bir gelecek tasavvurudur.

zorunlu olan bu evrim, homo digitalicus gibi yeni bir adlandırmayı da zorunlu kılıyor demektir. Bu yeni tür, artık bildiğimiz anlamda insan olamaz. Onun zihninin işleyişi dijital dünya tarafından belirlenmiştir. O dijital dünyada etkindir, dijital dünyaya eklenmiştir, dijital dünyanın bağımlısıdır ve kendi özgünlüğünü bu dünyada kaybetmiştir (Köktürk, 2019). İnsanın bu denli kökten değişimi, onu bir bilinmezlik içine sokmaktadır. Bilim ve teknoloji, insanı egemen kılma ülküsü ile başladığı harekette, insanı birçok soru işareti ve tedirginlikle karşı karşıya getirmiştir. Modernitenin bize ölümlü ve yıkımı miras bıraktığını söyleyen Taylor ise modernitenin devamı ve yeni bir aşaması olarak görülen transhümanizmin bize ne miras bırakacağı'nın belli olmadığını söyler (Taylor, 2012).

Özellikle geride bıraktığımız son 30 yılda güçlenmeye başlayan transhümanizm düşüncesi, teknolojinin hızlanmasıyla ivmelenmiş ve Covid-19 pandemisiyle birlikte gündemde daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Zira transhümanistlerin önümüzdeki yıllarda gerçekleşmesini öngördüğü kimi durumlar, pandemi döneminde hızlı şekilde gerçekleşmiştir. İnsanların dijital dünyaya daha fazla adapte olması, evlerinde ve teknolojik aletlerle daha fazla vakit geçirmeleri, bunlardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra doğrudan pandemiye ilişkin söylemler ve bazı girişimler de dikkat çekicidir. Harari'nin daha önce bahsettiğimiz pandemi, deri altı donanımlarla sağlık takibi ve mahremiyet konularındaki görüşlerini “küresel birlik” fikri ile pekiştirdiği görülür. Ona göre yaşanan kriz, uluslararası fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Ancak o, fikir ayrılıklarının bir kenara konulması gerektiğini ve küresel birlik fikri üzerinden hareket edilerek krizlerin atlatılabileceğini ifade eder (Harari, 2020). Mahremiyet gibi bugün aykırı sayılabilecek ve kabulü zor olabilecek değişiklikler gerektiren konular, ona göre bireysellikten üstesinden gelinebilecek konular değildir. Bunlar ancak küresel birlikle kabulü mümkün olan değişikliklerdir. Harari'nin söylemleri, transhümanizm için yapılan komplo teorilerine de kapı aralamaktadır. Benzer şekilde Elon Musk, Ray Kurzweil, James Cameron gibi isimlerin desteklediği bir kuruluş olan XPRIZE, pandemiye ilişkin bilgi toplama ve çözüm yolları geliştirme adına para ödüllü bir yarışma düzenlemiştir. Burada yapay zekâ

desteği ile pandemiye ilişkin verilerin en hızlı şekilde toplanması, işlenmesi ve tahmin yürütülmesi gibi amaçlar olduğu görülür (Cognizant, 2021). Özellikle Kurzweil gibi isimlerin pandemiye adeta bir fırsat gibi görmüş olmaları, tüm dünya insanları üzerine bir çalışma yapma imkânı bulmaları ve bunu çok hızlı değerlendirmeleri dikkat çekmiştir. Zira bu isimlerin büyük sermaye grupları ile bilinen ilişkileri, transhümanizme sıklıkla yöneltilen komplo teorilerini bu girişimler için de gündeme getirmiştir.

Sonuç

Günümüz insanının artık dijital dünyadan ve teknolojinin sunduğu imkanlardan kendini muaf tutması, neredeyse imkansızdır. Bu açıdan transhümanistlerin “insan ile dijital dünya” ilişkisinde daha yoğun ve sürekli olma konusundaki söylemlerinde haklı oldukları açıktır. Diğer taraftan transhümanistler öngörülmesi mümkün olmayan bir gelecek tasavvuru sunmaktadırlar. Özellikle ilk isimlerin hayal sayılabilecek, hatta diktatörce söylemlere yaklaşan ifadeleri, transhümanist düşüncenin gelişimine ket vurmuştur. Ancak zaman içinde bazı gerçeklerin ve imkanların anlaşılmasıyla transhümanizmin daha gerçekçi ve ayakları yere basan bir tavra bürünmeye başladığı da görülür. Ölüm konusunda hayalperest sayılabilecek tutumları, komplo teorisi sayılabilecek bazı söylem ve hamleleri, yeni bir toplum inşa etme amacıyla ortaya koymaya çalıştıkları değerler, zaman içinde revize edilmiştir. Bu durum transhümanizmin gelişimini gösterdiği kadar, henüz her yönüyle güçlü bir fikir olmadığını da göstermiştir. Transhümanistler de bu zayıflığı gidermek ve açık olmayan kısımları netliğe kavuşturmak amacıyla bu düşünceye bir köken veya bir dayanak noktası arama tavrına girişmiş görünmektedirler. Felsefe tarihinden faydalanma veya genel olarak insanlık tarihindeki bazı efsaneleri kullanma isteği, tam olarak bu tavrın yansımaları olarak gözümüze çarpar. Fakat bu konuda kesin bir fikir birliği olmadığını görürüz. Benzer durum özgürlük ve öjeni konusunda da karşımıza çıkar. İnsanları korkutan en önemli noktalardan biri olan özgürlük problemi, transhümanizm ile bireysellik arasındaki çatışma halini bize gösterir. Transhümanizm bütün insanlığın evrimini dile

getirirken, lgbtiqa+ gibi bireysel özgürlüklere de saygılı olduğunu belirtir. Diğer taraftan demokratik bir hareket olduğunu söyleyen transhümanizm, tüm insanlara aynı sorumluluğu ve görevi yüklemekten de geri durmaz. Öjeni konusunda da farklı görüşleri benimseyen transhümanistler, yakın zamanlarda belli oranda ortak bir payda da buluşmaya başlamışlardır.

Transhümanist söylemi esas ürkütücü kılan taraf ise tarih boyunca sorgulanmış ve pek hoş karşılanmamış olan insanın mevcut varlığına bilinçli müdahale fikridir. Her ne kadar transhümanistler bunu insanın iyiliği adına yapmayı savunuyor görünseler de tarihte bu girişimin farklı örnekleri mevcuttur ve genelde insanlığın faydasına olmamıştır. Transhümanistlerin benimsemiş olduğu arttırıcı müdahale tarzı gerek süreç içinde gerekse de varacağı noktada pek çok olumsuz durumu söz konusu edecektir. Örneğin ölümün ortadan kaldırılması girişimi yaşlı bakımı, sınırlı kaynak kullanımı, nüfus kontrolü gibi konuları gündeme getirecektir. Bu sebeple ötenazi ve öjeni gibi konular transhümanizmin kaçınılmaz olarak tartışması gereken konular haline gelmiştir. Burada yaşanan fikir ayrılıkları ise transhümanizmin henüz bu konularda net bir cevap verememiş ve çözüm sunamamış olduğunu bize göstermektedir. Bu sebeple de transhümanistlerin ölüm ve öjeni konularında ılımlı bir tavra büründükleri görülür. Ölümü ortadan kaldırmak yerine yaşam süresini uzatmak ve hayatı daha sağlıklı kılmak gibi konulara daha fazla eğilmeye başlamışlardır. Bu bir anlamda başarısızlığı yumuşatma olarak da okunabilir. Ancak burada esas göze çarpan nokta, mevcut sınırları görmüş olmaları ve artık bu sınırları genişletmeyi amaçlıyor olmalarıdır. Yine de ölümün ortadan kalkması veya yaşam süresinin uzatılması sonucunda değerler dünyasında yaşanacak değişim, transhümanizmin karşısındaki bir diğer sorundur. Transhümanizm, ulaşmak istenen noktada gerekirse insanlığın bugünkü tüm değerlerini ve yapılarını geride bırakmayı telkin eder. Bugün insanlık her yönüyle parlak bir tablo çiziyor olmasa da kat edilen yol itibarıyla insan yaşamının değer kazandığı ortadadır. Birçok yönden insanların mevcut yaşamlarını olumladıklarını söylememiz de mümkündür. Bu düzenin tamamen değişeceği ve bunun çok katı bir şekilde gerçekte-

şeye bir gelecek tasavvurunun, bizlere vaat etmesi gereken çok fazla şey vardır. Ancak transhümanist söylemlerin henüz bu konuda ikna edici veya yeterli olduklarını söylemek zordur.

Son bir nokta olarak transhümanizmin bize vaat ettiği yeni toplum yapısı da tartışmalıdır. Her ne kadar transhümanistler, şu an en alt seviyede yaşamlarını devam ettiren insanların bile çok daha yüksek olanaklara sahip olmaları gerektiğini savunuyor olsalar da bu hareketin getireceği toplumsal farklılıkların ne kadar derinleşebileceğini öngörmeleri mümkün değildir. Transhümanistlerin savunduğu tüm insanlığın gelişmesi ve arttırılması fikri, insanlar arasında yeni bir tabakalaşma dalgasını gündeme getirir. İzlenmek istenen yolda, bugünkü toplumsal tabakalara benzer ayrımların çok daha derin ve keskin biçimde yaşanacağını öngörmek zor değildir. Teknolojiye en hızlı ve kolay şekilde ulaşan üst sınıfın, alt kesimlere karşı bu durumu kullanması, hatta bütünüyle toplum yapısını belirlemesi söz konusu olacaktır. Tüm insanların rekabet sebebiyle teknolojiyi talep etmesi ve bu teknolojiyi sunan şirket ve yapıların adeta tanrılaşması, artık bilimkurgu olmaktan çıkıp gerçeklik haline geleceğini bize hissettirir. Bu yönden baktığımızda transhümanizmin bize vaat ettiği ütopya, gittikçe bir distopyaya dönüşmektedir.

Bu sebeplerden anlaşılacağı üzere transhümanizm, şu an üzerinde mutabık kalınmamış birçok konuyu bünyesinde inceleyen ve felsefi bir tutumla bunları ayırıştırıp sistematığa dökme çabasında olan bir girişim olarak görünmektedir. Teknolojinin insana kendini dayatıyor olması ve insanın teknolojiye ayak uydurma zorunluluğu, transhümanist söylemin güçlü yönünü oluşturmaktadır. Ancak tartıştığı konular, dayanak noktaları, yaşamla doğrudan ilgili kavramları ve gelecek tasavvurundaki muğlaklık henüz çözülememiş kısımlar olarak transhümanistlerin önünde durmaktadır. Özellikle insana dışarıdan müdahalenin mevcut değer dünyamız ile pek bağdaşmıyor olması ve bu müdahalenin “özgür insan” fikriyle uyuşmayan görüntüsü, transhümanist fikirlerin kabul edilmesinin henüz çok zor olduğunu da bize göstermektedir.

Kaynakça

- Alighieri, D. (1867). *The Divine Comedy*. (H. W. Longfellow, Çev.) Cambrige: The Riverside Press.
- Alighieri, D. (1998). *İlahi Komedya*. (R. Teksoy, Çev.) İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.
- Alighieri, D. (2011). *La Divina Commedia*. Milano: Ulrico Hoepli.
- Babich, B. (2017). Nietzsche's Post-Human Imperative: On the "All-too-Human" Dream of Transhumanism. Y. Tuncel (Dü.) içinde, *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?* (s. 101-132). Cambridge, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Bostrom, N. (2001). *Transhumanist Values*. <https://www.nickbostrom.com/tra/values.html>.
- Bostrom, N. (2003). *The Transhumanism Faqs*. <https://www.nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>.
- Bostrom, N. (2005). A History of Transhumanist Thought. *Journal of Evolution and Technology*, 14. <https://nickbostrom.com/papers/a-history-of-transhumanist-thought>.
- Bucke, R. M. (2016). *Cosmic Consciousness*. Philadelphia: Innes & Sons.
- Cevizci, A. (1994). Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analojisi. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (15), 31-134.
- Chu, T. (2014). *Human Purpose and Transhumanism Potential*. California: Origin Press.
- Cognizant. (2021). *When COVID-19 Struck, Human & Machine Intelligence Combined To Illuminate A Way Forward*. <https://www.forbes.com/sites/cognizant/2021/05/04/when-covid-19-struck-human--machine-intelligence-combined-to-illuminate-a-way-forward>.
- Dağ, A. (2018). Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*(25), 207-224.
- Dağ, A. (2018a). *Transhümanizm – İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları.
- Dağ, A. (2020). *Transhümanizm - İnsansız Dünya*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Dalkılıç, B. (2017). Organon ve Novum Organum'da Temel Ögeler ve Tümevarım Yöntemi. *Hikmet Yurdu*, (20), 25-50.

- Eliot, T. S. (2020). *The Cocktail Party*. London: Faber and Faber Ltd.
- Ferry, L. (2023). *Transhümanist Devrim*. (K. Kahveci, Çev.) İstanbul: Türk İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fukuyama, F. (2004). Transhumanism. *Foreign Policy* (144), 42-43.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Felsefe*. (M. Aydın, Çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Harari, Y. N. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harari, Y. N. (2020). The World after Coronavirus. <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>.
- Hauskeller, M. (2017). Nietzsche, the Overhuman and the Posthuman - Reply to Stefan Sorgner. Y. Tuncel (Dü.) içinde, *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?* (ss. 32-36). Cambridge, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Hopkins, P. D. (2015). A Salvation Paradox for Transhumanism: Saving You versus Saving You. C. M. Trothen (Dü.) içinde, *Religion and Transhumanism: The Unknow Future of Human Enhancement* (ss. 71-81). California, USA: Preager.
- Huxley, J. (1957). *Transhumanism*. https://www.researchgate.net/publication/247718617_Transhumanism.
- Köktürk, M. (2019). Homo Digitalicus ve Dil Kullanımı. *Türk Yurdu* (387), 9-11.
- Kurzweil, R. (2005). *The Singularity is Near*. New York: Penguin Group.
- Kurzweil, R. (2012). As Humans and Computers Merge ... Immortality? (P. Solman, Röportaj Yapan). <https://www.pbs.org/newshour/show/as-humans-and-computers-merge-immortality>.
- LaMettrie, J. O. (1980). *İnsan Bir Makina*. (E. Bayramoğlu, Çev.) İstanbul: Havvas Yayınları.
- More, M. (1990). Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy. *Extropy* (6), 6-12.
- Nietzsche, F. W. (2003). *Şen Bilim*. (L. Özşar, Çev.) İstanbul: Asa Kitapevi.
- Nietzsche, F. W. (2011). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özdemir, M., & Başaran, N. (2021, 04 26). Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 32(1), 30-51.
- Peters, T. (2011). *Transhumanism and the Posthuman Future: Will Technological Progress Get Us There?*. <https://metanexus.net/h-transhumanism-and-posthuman-future-will-technological-progress-get-us-there>.
- Pilsch, A. (2017). *Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technology of Utopia*. London: University of Minnesota Press.

- Sorgner, S. L. (2009). Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism. *Journal of Evolution and Technology*, 20(1), 29-42.
- Sorgner, S. L. (2017). Beyond Humanism: Reflations on Trans-and Posthumanism. Y. Tuncel (Dü.) içinde, *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?* (ss. 41-67). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Sorgner, S. L., & Grimm, N. (2013). Introduction. *Evolution Today*. S. L. Sorgner, & B.-R. Jovanovic (Dü) içinde, *Evolution and Future* (ss. 9-21). Frankfurt: Peter Lang.
- Soysal, S. (2009). Nietzsche, Güç İstenci ve Darwincilik. *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi* (4), 243-274.
- Tanner, M. (2007). *Düşüncenin Ustaları: Nietzsche*. (Ç. Türkyılmaz, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Taylor, R. (2012). *Transhumanism's Roots in Eugenics*. <http://www.catholiclane.com/transhumanisms-roots-in-eugenics>.
- Ünal, M. F. (2019). Dijitalleşmenin Transhümanizme Etkisi. *ISOPHOS: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi* (2), 19-38.
- Wisser, R. (1990). Friedrich Nietzsche: Üstün İnsan Görünürde mi? *Felsefe Arkivi* (27), 75-97.